

Тема 1. Конституційне право України як галузь права

- 1 Поняття та предмет конституційного права України.
- 2 Поняття та особливості конституційно-правових норм.
- 3 Інститути конституційного права України.
- 4 Суб'єкти конституційного права України.

1. Поняття та предмет конституційного права України.

Конституційне право є багатоплановою категорією, воно розглядається у різних аспектах:

- як галузь національного права;
- як наука, яка вивчає дану галузь права, її норми, конституційно-правові інститути та конституційно-правові відносини;
- як навчальна дисципліна в системі юридичної освіти, яка базується на досягненнях і даних науки і являє собою сукупність знань про дану галузь права і науку.

Конституційне право є основною частиною правової системи будь-якої держави. У різних країнах конституційне право як галузь права має різні назви. У країнах, де склалася *англосаксонська і романська правові системи*, є поширеною назвою «конституційне право», в країнах, де склалася *германська правова система*, характерним є вживання назви «державне право». Вживання різних термінів для позначення даної галузі права є відображенням історичних реалій, у яких відбувалося становлення і розвиток державності країн та їх правових систем, при цьому термін «державне право» мав би символізувати необмеженість державної влади, тоді як термін «конституційне право» - демократичну організацію державної влади, її обмеженість конституцією (природним правом). У колишньому СРСР ця галузь права іменувалася *державним правом*. Україна сприйняла для даної галузі права назву «конституційне право». У вітчизняній літературі підтримується думка про доцільність іменування провідної галузі національного права України конституційним правом. Такий підхід відображає особливості сучасного етапу розвитку нашої держави і суспільства, який характеризується формуванням демократичної, соціальної і правової держави та інститутів громадянського суспільства.

У правовій системі України конституційне право посідає чільне місце і як галузь права регулює особливу сферу суспільних відносин, яка охоплює:

- загальні засади конституційного ладу України,
- основи правового статусу особи,
- державний і територіальний устрій,
- систему, порядок формування і принципи організації органів Української держави.

А тому при вивченні цієї теми необхідно звернути особливу увагу на визначення конституційного права як провідної галузі права України, визначити її особливості, предмет та методи.

Як і кожній іншій галузі національного права, конституційному праву України властиві певні ознаки, притаманні для всієї національної системи права:

- нормативність;
- формальна визначеність;
- спрямованість на досягнення певного правового результату;
- можливість захисту правових приписів засобами державного впливу тощо.

До того ж, конституційне право України, як й інші галузі національного права, знаходить своє продовження і логічне завершення у відповідній юридичній науці та системі навчальних дисциплін. Такі ознаки конституційного права України слід відносити до загальних ознак. Поряд із загальними ознаками, конституційному праву України властиві й спеціальні, які характеризують особливості та специфіку цієї галузі права.

На сучасному етапі розвитку нашої держави в правовій системі України значно підвищується роль конституційного права. Конституційне право - це окрема галузь національної правової системи України, яка складається з сукупності правових норм. Конституційне право відрізняється від інших галузей права перед усім особливостями тієї сфери суспільних відносин, на регулювання якої спрямовані норми цього права. Сфера суспільних відносин, яку регулюють норми конституційного права, складає предмет цієї галузі права.

У вітчизняній конституційно-правовій науці проблема предмета відповідної галузі права тривалий час залишалася малодослідженою. Віктор Федорович Мелашенко одним із перших у незалежній Україні дослідив питання предмета конституційного права й запропонував розуміти під цією категорією «...суспільні відносини, які виникають і діють у процесі здійснення основ повновладдя народу України».

Предмет конституційного права – це особлива сукупність суспільних відносин з приводу побудови держави і організації державної влади (розподіл між органами влади, встановлення меж державної влади), гарантії прав і свобод громадян, тобто відносини між особистістю і державою. Такі відносини є у всіх сферах розвитку суспільства: політичній, економічній, соціальній і духовній.

Конституційно-правові норми встановлюють основи конституційного ладу України, систему органів державної влади та місцевого самоврядування, порядок їх організації і повноваження, адміністративно- територіальний устрій держави.

Друга важлива сфера суспільних відносин, які регулюються конституційним правом, - це відносини між особистістю і державою. В конституційному праві закріплені основоположні принципи правового статусу особистості в державі, основні права, свободи і обов'язки громадян України.

Як і будь-яка інша галузь права, конституційне право властивими йому правовими способами регулює суспільні відносини в державі. Ці способи називаються методами правового регулювання.

Метод правового регулювання - сукупність прийомів, засобів і форм правового впливу на суспільні відносини і їх учасників. Тим самим відносини

регулюються і розвиваються. Методи конституційного права, в залежності від характеру правового впливу на суспільні відносини можна поділити на такі:

1) **метод зобов'язання** - норми, які використовують цей метод, закріплюють обов'язки суб'єктів правових відносин здійснювати свої дії згідно з конституційними приписами (ст.68 Конституції України - "Кожен зобов'язаний неухильно виконувати Конституцію");

2) **метод дозволу** - ці норми дозволяють суб'єктам конституційного права діяти на свій розсуд (ст.90 Конституції України - "Президент може достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися");

3) **метод заборони** - цей конституційний припис забороняє суб'єктам конституційного права здійснювати названі в нормі дії (ст.103 Конституції України "Одна і та ж особа не може бути Президентом України більше двох термінів підряд").

Таким чином, конституційне право України можна визначити як провідну галузь національної правової системи, що являє собою сукупність юридичних норм, регулюючих основи територіальної організації держави, організацію державної влади і місцевого самоврядування, основи правового статусу особистості і громадянина в суспільстві.

2. Поняття та особливості конституційно-правових норм.

Правова норма - це висхідний елемент, первинна клітина права. Їй властиві основні принципи права в цілому:

- а) вона виражає волю соціальних сил, які стоять при владі в державі;
- б) утверджується державою;
- в) формується в нормативних актах;
- г) обов'язкова для виконання;
- д) охороняється примусовою силою держави.

В свою чергу **норми конституційного права - це загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою для охорони і регулювання державно-правових відносин, які реалізуються через права і обов'язки суб'єктів правовідносин і забезпечуються примусовою силою держави.**

Норми конституційного права відрізняються від норм інших галузей права цілим рядом критеріїв:

- а) змістом - тобто сферою суспільних відносин, на які вони направлені;
- б) джерелами, в яких вони виражені;
- в) установчим характером приписів які закріплені в нормах;
- г) суб'єктами права;
- д) специфікою виду норм і особливостями структури.

В конституційному праві знаходиться значно більше норм загально-регулятивного характеру: це норми-принципи, норми-декларації, норми-визначення і т.д.

Особливість конституційних норм полягає також в тому, що вони не є "класичними" нормами права, тобто не мають в своїй структурі обов'язкових

трьох елементів: гіпотези, диспозиції, санкції. Як правило, в конституційній нормі **є тільки гіпотеза** (ст. 102 Конституції України - "Президент України - є главою держави"). Рідше - гіпотеза і диспозиція, і тільки у виняткових випадках норма має і санкцію, (ст.55 Закону України "Про вибори народних депутатів України").

3. Інститути конституційного права України.

Правові норми будь-якої галузі права зведені в правові інститути. **Конституційно-правовий інститут** - це відповідна система близьких за змістом і взаємопов'язаних між собою норм конституційного права, які, в межах предмету конституційного права, регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, що складають відносно самостійну групу. До конституційно-правових інститутів в конституційному праві України належать такі інститути:

основи конституційного ладу;
основи правового статусу чоловіка і громадянина;
форма державного правління;
виборче право;
державно-територіальний устрій;
інститут президентства та ін.

Інститути відрізняються один від одного за обсягом регульованих відносин, кількістю норм і їх юридичною силою. Виходячи з цього **виділяють** такі інститути:

- 1) генеральні;**
- 2) основні;**
- 3) субінститути.**

В генеральних інститутах здійснюється відносно закінчене регулювання конкретних правовідносин, єдність положень та інструкцій. До них належать: основи конституційного ладу, правовий статус особистості та ін.

Основні інститути мають більш вузьку предметну і функціональну спеціалізацію, а деякий ряд з них не включає всі види конституційних норм. Наприклад, інститут громадянства, інститут прав і свобод іноземці» і осіб без громадянства та ін.

До субінститутів належать відносно самостійні групи норм в рамках генеральних або основних інститутів, а саме: інститут політичних прав, обов'язки громадян України та ін.

З часом імовірно формування таких важливих генеральних інститутів у праві України, як парламентське право, муніципальне право та ін.

4. Суб'єкти конституційного права України.

Конституційно-правові відносини мають особливий **суб'єктний склад**. Серед них є суб'єкти, що не можуть бути учасниками інших видів правовідносин, крім конституційних, такі як народ України, населення

Автономної Республіки Крим, населення окремих територіальних одиниць та ін. Всього в Конституції України діє 38 суб'єктів конституційних правовідносин.

їх можна поділити на **8 основних видів:**

5

- 1) фізичні особи;
- 2) громади людей;
- 3) держава;
- 4) суб'єкти територіального устрою;
- 5) органи державної влади;
- 6) органи місцевого самоврядування;
- 7) народні депутати та депутати місцевих рад;
- 8) об'єднання громадян.

Таким чином, підводячи підсумок аналізу конституційного права України, можна сказати, що конституційне право України - це провідна галузь національної системи права, норми якої, закріплюють характерними для неї методами, основи конституційного ладу України; основи правового статусу особи і громадянина; політико-територіальну організацію держави, включаючи основи взаємовідносин між Україною і Автономною Республікою Крим; систему, порядок формування, основні принципи діяльності і компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування.

Питання для самоконтролю:

- 1 Дайте визначення конституційного права України.
- 2 Що таке правова норма?
- 3 Дайте визначення конституційно-правового інституту.
- 4 Хто може бути суб'єктом конституційного права України?

Тести для самоконтролю:

- 1) Складна, структурована, динамічна система з притаманними їй законами, принципами побудови та функціонування - це:
- a) Система конституційного права України;
  - b) Принципи конституційного права України;
  - c) Інститути конституційного права України;
  - d) Норми конституційного права України.
- 2) Систему конституційного права становлять:
- a) Галузі, інститути, норми конституційного права;
  - b) Інститути, норми конституційного права;
  - c) Інститути конституційного права;
  - d) Галузі конституційного права.
- 3) Конституційно-правові норми відрізняються від норм інших галузей права:
- a) Своїм змістом, сферою суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані;
  - b) Установчим характером своїх приписів;
  - c) Особливостями внутрішньої структури;
  - d) Джерелами, в яких вони містяться.
- 4) Норми, які не надають суб'єктам державно-правових відносин свободи вибору своєї поведінки:

- a) Установчі;
- b) Імперативні;
- c) Zobов'язуючі;
- d) Матеріальні;

6

5) За характером втілених приписів норми конституційного права поділяються на:

- a) Регулятивні та охоронні;
- b) Імперативні та диспозитивні;
- c) Установчі та забезпечувальні;
- d) Колізійні та оперативні.

Теми рефератів:

- 1 Основні передумови (соціально-економічні, історико-культурні та філософські) виникнення конституції як основного закону держави і суспільства.
- 2 Перспективи розвитку українського конституціоналізму.
- 3 Місто і роль конституційного права в національній правовій системі.
- 4 Наука конституційного права на сучасному етапі розвитку України.